

4. Леонтьев А.А. Основы психолінгвистики /А.А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1997. – 287 с.
5. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии /С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, – 2000. – 720 с.
6. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учебное пособие /С.Д. Смирнов. – М.: Академия, 2001. – 304 с.
7. Талызина, Н.Ф. Педагогическая психология: Учебник для студентов /Н.Ф. Талызина. – М.: Академия, 1998. – 288 с.
8. Формирование учебной деятельности студентов /Под ред. Ляудис. – М.: Наука, 1989. – 240 с.
9. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе /И.С. Якиманская. – М.: Сентябрь, 2000. – 112 с.
10. Bauch R., Christ H., Krumm, H. Handbuch Fremdsprachenunterricht /R.Bauch, H.Christ, H.Krumm. – Tubingen/Basel: Francke. – 1995. – P.326.
11. O'Mally, J.M., Chamot, A.U. Learning Strategies in Second Language Acquisition / J.M. O'Mally, A.U. Chamot. – Cambridge, 1990. – 260 p.

The article is devoted to the analyses of the statement “the strategy of learning” through the modern views. The most attention is paying to the fact that the strategy allows to search the methods which can be used by students during foreign language studying. Primary, it refers to the future philologist.

Keywords: strategy, strategy of learning, methods, foreign language, future philologist.

Отримано:15.08.2011

УДК 378.14

В.О. Гринько

Емпіричне дослідження складових професійної мобільності викладача вищої школи

У статті висвітлено результати експериментального дослідження складових професійної мобільності сучасного викладача вищої школи. З'ясовано, що сучасний викладач вищої школи потребує розвитку проєктувальних вмінь, спрямованих як на себе, так і на свою діяльність,

сформованого високого рівня професіоналізму та здатності самостійно поповнювати знання, обґрунтовано ставити і вирішувати професійні завдання, визначати критерії оцінки і відбору найбільш ефективних шляхів їх вирішення (тобто бути готовим до оновлення своєї первісної освіти впродовж свого життя).

Ключові слова: професійна мобільність викладача, професійна компетентність, компетенція, адаптивність, рівень суб'єктивного контролю.

В статті отражені результати експериментального дослідження складових професійної мобільності сучасного вчителя вищої школи. Виявлено, що сучасний вчитель вищої школи потребує розвитку проєктивних умінь, направлених як на себе, так і на свою діяльність, сформованого високого рівня професіоналізму і здатності самостійно поповнювати знання, обґрунтовано ставити і вирішувати професійні задачі, визначати критерії оцінки і відбору найбільш ефективних шляхів їх рішення (т.е. бути готовим до оновлення свого первісного навчання на протязі свого життя).

Ключевые слова: профессиональная мобильность преподавателя, профессиональная компетентность, компетенция, адаптивность, уровень субъективного контроля.

Інтенсивність і динамічність змін, що охоплюють всі сфери і процеси життєдіяльності людей, зумовлюють трансформацію ментальних моделей людини у ХХІ столітті. Тобто її уявлення про взаємодію зі світом, про себе та свою діяльність у цьому світі (за Ю.М. Ільїною). А з іншого боку диктують нові вимоги до особистості, серед яких – вміння аналізувати соціально-економічні тенденції, що постійно змінюються, приймати і реалізовувати нестандартні рішення в ситуації ринкової конкуренції, усунути стереотипи з виробничої й особистісної сфер діяльності, вміння легко адаптуватися до мінливих умов, гнучко взаємодіяти з різними системами і суб'єктами, бути готовою до оновлення своїх знань, тобто бути мобільною.

Відтак, від освіти, як одного із інститутів соціалізації людини, очікують підготовку трудових ресурсів, які володіють високим ступенем професійної мобільності, і в кожного працівника виникає необхідність оновлення своїх професійних знань або зміни кваліфікації [3, с. 4], а також культурою міжособистісних взаємин у полікультурному середовищі, що сприяє визнанню культурної самобутності народів, розвитку політолерантної свідомості, і є показником сприйняття і прийняття розмаїття світу, розвиває особистість, здатну до творчого саморозвитку в полікультурному суспільстві [4, с. 157].

Тому нині перед вищою школою постає завдання здійснити таку організацію процесу навчання (за Л.П. Меркуловою), при якій створюються умови для розвитку показників у структурі професійної мобільності, здійснюються зміни змістового і процесуального характеру, сукупність яких, імітуючи види професійної діяльності, забезпечує майбутньому фахівцеві індивідуальний шлях розвитку горизонтальної, вертикальної і внутрішньої складових мобільності адекватно структурі адаптивності (поведінковий, функціональний, морфологічний компоненти), що приймається за здатність організму і психіки людини змінюватися відповідно до впливу на неї чинників зовнішнього середовища [5].

Принциповим моментом є те, що організувати такий навчальний процес може лише викладач, який має великий світогляд, володіє професійними і соціальними компетенціями, інформаційною прозорістю, вміє вибудовувати власну життєву стратегію, адекватну цілям суспільства. Тобто викладач, який досить гнучко, оперативно і мобільно реагує на динамізм сучасного життя, ринку праці, потреби суспільства й особистості, розвиток технологій.

Передбачається, що сучасний викладач вищої школи володіє сукупністю знань, які дозволяють йому по-новому подивитися на педагогічну діяльність у виші. Це є наслідком того, що сьогодні відбувається зниження ролі викладача як єдиного “держателя” наукових знань і зростає його роль як експерта і консультанта, який допомагає студенту орієнтуватися у світі наукової інформації. За таких обставин, викладач вищої школи повинен вміти управляти освітніми і виховними процесами, проектувати та реалізовувати на практиці розвиваючі освітньо-виховні ситуації нового типу, орієнтуватися на розвиток людських здібностей, а не тільки на трансляцію традиційних знань, умінь і навичок [1, с. 88]. Як результат, актуалізується проблема розвитку професійної мобільності самих педагогічних кадрів. Мета даної статті полягає у визначенні складових професійної мобільності сучасного викладача вищої школи.

Слід зазначити, що у вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних джерелах проблемі професійної мобільності фахівця присвячено чимало наукових праць (О.І. Архангельський, І.В. Василенко, Б.С. Гершунський, Л.В. Горюнова, Е.Ф. Зеєр, Л.В. Зновенко, Є.А. Іванченко, Б.М. Ігошев, Ю.І. Калиновський, С.Є. Капліна, Н.В. Коваліско, О.О. Нікітіна, Р.М. Пріма, П.М. Ратнікова, П.О. Сорокін, У.С. Сьюел, Н.М. Таланчук, Р.В. Тума, В. Улті, П.Р. Хаузера та ін.). Основні підходи до визначення професійної мобільності та її складових проаналізовано О.В. Амо-

совою, С.Я. Батишевим, Ю.І. Калиновським, І.Д. Мацкуляк, В.Є. Томашкевичем, І.В. Удаловою та ін. Умови формування професійної мобільності розкрито в працях А.М. Ващенко (майбутніх офіцерів), І.У. Забіров (керівників промислових підприємств), Є.А. Іванченко (майбутніх економістів), С.Є. Капліної (майбутніх інженерів), Л.О. Амірової, І.В. Нікуліної (викладача вищої школи), Б.М. Ігошева, О.О. Нікітіної, Р.М. Пріми, В.А. Сластьоніна (майбутнього викладача), С.К. Савицького (фахівця машинобудівного профілю), І.В. Шпекторенко (державного службовця) тощо. Вплив професійної мобільності на професійний розвиток і становлення професійно успішної людини досліджено С.А. Кугель, Р.Т. Насибуліним, К. Попер, І. Пригожіним, І.Л. Смірноюю, І.Т. Фроловим та ін.

Водночас важливо підкреслити, що професійна мобільність викладача вищої школи також була предметом уваги дослідників (Т.Л. Аракелова, Н.В. Беспалова, О.М. Білоцерківського, З.Ф. Єсарєва, Ч.І. Ільдарханова, Г.У. Матушанський, Г.В. Меденкова, В.В. Московський, О.О. Нікітіна, І.Л. Смірнова, С.С. Фролов та ін.). Науковці визначили складові професійної мобільності викладача, до яких віднесли:

- *відкритість* – схильність до всього нового, невідомого, незвичного, неочікуваного, здатність відмовлятися від стереотипів і шаблонів у сприйнятті дійсності та в діяльності (Б.М. Ігошев, М.В. Пацюкова та ін.);
- *активність*, під якою розуміють забезпечення постійної готовності до діяльності, зовнішнього прояву намірів, засвоєння нових форм і видів діяльності та перетворення зовнішнього (професійного і соціального) середовища тощо (Л.О. Амірова, З.А. Багішаєв, Л.В. Горюнова, Б.М. Ігошев, О.А. Кіпіна);
- *адаптивність* як здатність ефективно пристосовуватися до мінливих умов професійної і соціальної діяльності, готовність змінювати своє життя і діяльність, основа професійно-педагогічної гнучкості (Л.О. Амірова, З.А. Багішаєв, Б.М. Ігошев, О.А. Кіпіна);
- *комунікативність* як здатність і готовність встановлювати необхідні зв'язки та контакти із суб'єктами освітньої діяльності (Б.М. Ігошев);
- *креативність* – творче ставлення до навколишнього середовища й організації власної діяльності, готовність до їх цілеспрямованого і доцільного перетворення (Л.О. Амірова, З.А. Багішаєв, Б.М. Ігошев, О.А. Кіпіна);

- *компетентність* – здатність гнучко орієнтуватися в професії, готовність до продовження навчання, самоосвіти, саморозвитку (Л.О. Амірова, З.А. Багішаєв, Л.В. Горюнова).

Аналіз змісту розглянутих вище результатів теоретичних досліджень свідчить, що професійна мобільність викладача вищої школи – це інтегративна якість особистості, яка поєднує у собі: сформовану внутрішню потребу в професійній мобільності, здібності й знаневу основу професійної мобільності, а також самоусвідомлення особистістю своєї професійної мобільності сформоване на основі рефлексії готовності до професійної мобільності. Кожна з цих складових містить у собі підструктури, розвиток яких і приводить врешті-решт до її формування.

Відтак, в основі формування потреби в професійній мобільності знаходяться: розвиток мотивації самоосвіти, досягнення, формування установки на самоактуалізацію, оптимістичне сприйняття дійсності, зміни професії. Здібності до професійної мобільності – розвинуті когнітивні здібності, креативність, дивергентність, критичність мислення. Знанева основа професійної мобільності складається із загальноосвітніх знань, загальнопрофесійних знань, професійних знань, ключових кваліфікацій і компетенцій, здібності до швидкого переносу знань.

Досліджуючи складові професійної мобільності сучасного викладача вищої школи, ми використовували низку методів: спостереження, анкету “Ваша професійна мобільність” (О.В. Добришина, адаптована для викладачів В.О. Гринько), опитувальник структури темпераменту (ОСТ, В.М. Русалова), методику “Діагностика мотиваційної структури особистості” (В.Е. Мільман), опитувальник рівня суб’єктивного контролю (РСК), методику “Вимір соціальної адаптивності особистості” (О.Г. Посипанов), багатофакторний особистісний опитувальник FPI (І. Фаренберг, Х. Зарг, Р. Гампел), методику “Діагностика соціально-психологічної адаптації” (СПА, К.Роджерс-Р.Даймонда). Втім, у даній статті ми презентуємо результати лише за деякими методиками.

В експерименті взяли участь викладачі Слов’янського державного педагогічного університету, Краматорського економіко-гуманітарного інституту, Слов’янського хіміко-механічного технікуму, КВНЗ “Макіївське педагогічне училище”. Всього 276 викладачів, які виявили добровільну згоду на участь у дослідженні. З них 185 жінок і 91 чоловік, із стажем роботи у вищій школі від 1 до 40 років.

Для виявлення потреби і можливостей досліджуваних до постійного професійного вдосконалення і зміни професійної

діяльності було використано анкетування. Аналіз результатів вказує на те, що 23,55% досліджуваних із педагогічним стажем до 5 років (1-а група) і 31,52% досліджуваних із педагогічним стажем від 21 до 40 років (5-а група) не мають конкретної мети свого професійного розвитку на короткочасний період, тобто не знають, чого вони хотіли б досягти у професійному плані у найближчі три роки. Представники 1-ї групи не розуміють, навіщо знову вчитися, адже вони щойно завершили навчання у вищому навчальному закладі, де їх ознайомили з новітніми технологіями. Водночас, представники 5 групи, хоча й не проти поновити своє навчання, втім, вони невпевнені в тому, чи зможуть продовжити свою діяльність в подальшому, бо перед ними може постати вибір – йти на пенсію чи продовжувати працювати.

11,23% досліджуваних вимушені були змінити свою професійну діяльність на педагогічну. Зміна професійної діяльності була спричинена або не віднаходженням себе в попередній професії, або необхідністю зміни місця проживання, або неможливістю продовжувати професійну діяльність за станом свого здоров'я тощо. Відзначимо, що досліджувані без базової педагогічної освіти, відчули нагальну потребу у здобутті педагогічної освіти, а тому збираються найближчим часом вступити до вищого навчального закладу, але на заочну форм навчання, бо не хотіли б, щоб навчання позначилося на сімейних взаєминах і сімейному добробуті.

Майже 61,23% респондентів відмітили, що непросто опанувати нові види педагогічної діяльності – займатися науковими дослідженнями в галузі дисципліни, яку викладають, та організувати, стимулювати і контролювати самостійну роботу студентів. Досліджувані пояснювали це наступним. Для проведення власних наукових пошуків необхідно добре орієнтуватися в існуючих напрямках вчених і отриманих ними результатах, що, в свою чергу, потребує чимало часу. Водночас, дуже багато часу займає перевірка виконаних завдань, оскільки кожен студент презентує не одне, а декілька виконаних завдань за кожною темою, серед яких можуть бути ідентичні копії, запозичені з Інтернету. Втім, вони хочоч видозмінювали би форми проведення занять, якби на їх підготовку в них вистачало часу. Відзначені обставини вказують на те, що не всі викладачі мають навички планування свого життя в професії і переконані, що ззовні повинні створюватися належні умови для їх праці.

Загалом 85% досліджуваних зазначили, що за останні три роки не мали жодного просування у професійному плані. Це може свідчити про відсутність досвіду здійснення внутрішньої професійної мобільності.

Цікавим є факт, що майже всі представники 1-ї і 2-ої груп невпевнені щодо своєї здібності швидко й адекватно модифікувати свою педагогічну діяльність (щороку викладати принаймні 3-4 нові навчальні дисципліни), але вважають, що максимально змогли б себе реалізувати на керівній посаді. Водночас, досліджувані з педагогічним стажем від 6 до 10 років (2 група), а також представники 3 групи (педагогічний стаж від 11 до 15 років), навпаки, одностайні відносно своїх здібностей швидко й адекватно модифікувати свою педагогічну діяльність, бо переконані, що володіють необхідними компетенціями. Єдине, що може завадити, так це відсутність оптимального рівня педагогічної компетентності та невміння володіти технологією реалізації себе в професії. Дану тезу вони пояснювали у такий спосіб. Щодо наявності таких складових педагогічної компетентності, як знання базових педагогічних понять, закономірностей і принципів, сучасних теорій і технологій навчання, вимог до підготовки й ефективного проведення різноманітних форм організації навчання, пріоритетних стратегій і умов виховання студентів, організаційної і комунікативної компетенції, то у них не виникає сумнівів. Однак з приводу наявності решти складових педагогічної компетентності – проектувальна, дослідницька та діагностична компетенції – досліджувані не були впевнені (у відповідях, як правило, було два “ні” і одне “так”).

Визначення рівня соціально-психологічної адаптації у досліджуваних здійснювалося за методикою “Діагностика соціально-психологічної адаптації” (К. Роджерса – Р. Даймонда). Отримані дані свідчать про неоднаковий рівень соціально-психологічної адаптації у досліджуваних. Так, найвищі показники адаптивності було зафіксовано у викладачів із стажем роботи у вищій школі від 5-10 років – 139, від 15-20 років – 137, від 30-50 років – 140 (усереднені дані за всією вибіркою досліджуваних). Ми пояснюємо це тим, що викладачі, які пропрацювали у вищій школі понад 5 років і більше, здобули певний власний педагогічний досвід, більше обізнані щодо варіативності педагогічних ситуацій, ефективних педагогічних прийомів, можливих наслідків після прийнятих рішень тощо.

Для визначення рівня суб’єктивного контролю, який є узагальненою характеристикою особистості та свідчить про подібність її проявів у різних ситуаціях, ми використовували опитувальник рівня суб’єктивного контролю (РСК). Високі показники було виявлено за шкалою Ід (інтернальність в галузі досягнень) у досліджуваних 3-ї, 5-ї та 6-ї груп і за шкалою Іс (інтернальність у галузі сімейних взаємин) у досліджуваних 3-ї та 6-ї груп. Представники цих груп вважають, що самі досягли всього, що було і є у їхньому житті, і що здатні самі

досягати успіху в подальшому. Ці показники підтверджуються й даними, отриманими за методикою “Діагностика соціально-психологічної адаптації” (Ж. Роджерса – Р. Даймонда). Відтак, високий показник за шкалою Ід відповідає високому рівню суб’єктивного контролю над емоційно позитивними подіями та ситуаціями, а високий показник за шкалою Іс вказує на те, що досліджувані відповідальні за події, які відбуваються в їх сімейному житті.

Про достовірність отриманих даних свідчать показники, які відповідають шкалам Іо (шкала загальної інтернальності), Ін (шкала інтернальності в галузі невдач), Іп (шкала загальної інтернальності в області виробничих відносин), Із (шкала інтернальності стосовно здоров’я та хвороби), бо вони перевищували норму у представників 3-6-ї груп.

В цілому високі показники рівня суб’єктивного контролю характерні для досліджуваних із наступними властивостями: емоційна стабільність, завзятість, рішучість, товарииськість, високий самоконтроль, стриманість.

Діагностика станів і властивостей досліджуваних проводилася за багатофакторним особистісним опитувальником FPI (І. Фаренберг, Х. Зарг, Р. Гампел). Аналізуючи відповіді респондентів, можна стверджувати, що високі показники за шкалою ІХ (відкритість) виявлено у представників 1-ї і 2-ї груп, що свідчить про прагнення до довірливо-відвертої взаємодії з оточуючими людьми при високому рівні самокритичності. Втім, у 1-й групі зафіксовано високі показники і за шкалою ІV (дратівливість), що свідчить про нестійкість емоційного стану зі схильністю до афективного реагування.

Високі показники за шкалою ХІ (емоційна лабільність) виявлено у представників 2-ї, 3-ї та 5-ї груп, які вказують про нестійкість емоційного стану, що виявляється в частих коливаннях настрою, підвищеній збудливості, дратівливості, недостатній саморегуляції.

Порівнюючи профілі особистості за кожною групою, ми звернули увагу на ту обставину, що досить виразні піки профілю характерні для представників 1-ї, 2-ї, 5-ї та 6-ї груп, а їх (піки профілю) найбільше припадає на профілі особистості представників 2, 5 та 6 груп. Відмінним від інших виявився профіль особистості у представників 4-ї групи – чітко виражені три періоди стабільності за наступними шкалами – І-ІІІ, VI-VII, XI-XII.

Узагальнюючи означене, можна констатувати, що сучасному викладачеві вищої школи, щоб бути професійно мобільним, необхідно мати високий рівень професійної компетентності, адже це дозволить йому, передусім: успішно розв’язувати завдання навчання і виховання; готувати для суспільства потрібний

соціальний продукт; досягати бажаних суспільством результатів у розвитку особистості студентів; засвоювати норми, еталони професії, досягати майстерності в ній; прагнути індивідуалізувати свою працю, усвідомлено розвивати індивідуальність засобами професії; досягати вже зараз потрібного рівня професійних якостей, знань і умінь; вміти усвідомлювати перспективу, зону свого найближчого професійного розвитку, роблячи все для її реалізації; збагачувати досвід професії завдяки особистому творчому внеску, професійній етиці; бути відкритим для постійного професійного навчання, нагромадження досвіду, відданим педагогічній професії, мотивованим до праці в професії, професійно задоволеним; соціально активним у суспільстві, готовим до конкуренції освітніх послуг, до підтримки навіть у складних умовах її престижності, до якісної і кількісної оцінки своєї праці, до диференційованої оцінки своєї праці у балах, зважено ставитися до участі у професійних істинах і тестах.

Відтак, сучасний викладач вищої школи потребує розвитку проєктувальних вмінь, спрямованих як на себе, так і на свою діяльність, сформованого високого рівня професіоналізму, сформованої здатності самостійно поповнювати знання, обґрунтовано ставити і вирішувати професійні завдання, визначати критерії оцінки та відбору найбільш ефективних шляхів їх вирішення (тобто бути готовим до оновлення своєї первісної освіти впродовж свого життя). Адже, сучасний світ надто динамічний, з'являються нові способи і види діяльності, які необхідно опановувати, внаслідок чого необхідно підвищувати рівень своєї кваліфікації, щоб бути успішним і конкурентоспроможним, тобто бути професійно мобільним.

Отже, професійна мобільність як складний конструкт одночасно характеризує:

1) якість особистості, яка забезпечує внутрішній механізм розвитку людини через сформованість ключових, загальнопрофесійних компетентностей;

2) діяльність людини, що детермінована подіями, які змінюють середовище, результатом чого виступає самореалізація людини в професії й житті;

3) процес перетворення людиною самої себе й оточуючого її професійного й життєвого середовища [2].

Тому до складових професійної мобільності сучасного викладача вищої школи належать: професійні компетентності (ключові й загальнопрофесійні), готовність особистості до швидкого реагування на ситуацію ускладнення та актуалізації всіх потенційних можливостей при виборі варіантів і способів вирішення професійно-педагогічних завдань, здатність до прогнозування професійної

самореалізації, діловитість, професійна інтуїція, професійна і соціальна активність, життєвий і професійний досвід.

Вочевидь, що при такому розумінні професійної мобільності викладача вищої школи, її критеріями є наступні: рефлексивний (здатність до рефлексії, переусвідомлення особистісного і професійного досвіду), аксіологічний (сформованість індивідуальної системи цінностей; характер ціннісних устремлень), якісний (властивості й якості особистості: відкритість, довіра, толерантність, гнучкість, оперативність, локалізація контролю), освітній (якість професійної освіти індивіда: знання, вміння, здібності, професійні компетенції), адаптивний (соціально-професійне визнання), проектний (становлення кар'єри), творчий (творчий характер професійної діяльності).

Список використаних джерел

1. Амирова Л.А. Проблема профессиональной мобильности педагога и перспективные ориентиры ее развития /Л.А.Амирова// Образование и наука: журнал теоретических и прикладных исследований Уральского отделения Российской Академии образования. – 2009. – № 8 (65). – С.86-96.
2. Добрышина Е.В. Профессиональная мобильность как один из критериев качества образования /Е.В.Добрышина//Журнал управления качеством. – Вып. VI. – Кубанский гос. технолог. ун-т.
3. Каплина С.Е. Концептуальные и технологические основы формирования профессиональной мобильности будущих инженеров: Автореф. дис. ... д-ра пед. н. – Чебоксары, 2008. – 48 с.
4. Маркова А.Н. Психология труда учителя: Кн. для учителей / А.Н.Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.
5. Меркулова Л.П. Формирование профессиональной мобильности специалистов технического профиля средствами иностранного языка: Автореф. дис... д-ра педагог. н. /13.00.08 – теория и методика профессионального образования. – Самара, 2008. – 42 с.

The article provides the experimental research the professional mobility of the modern high school teacher. The modern teacher of high school requires the development of design skills, as directed at themselves and to their activities, which formed a high level of professionalism and ability to replenish their own knowledge, reasonably ask and solve professional tasks, determine criteria for evaluating and selecting the most effective ways solutions (be prepared to update their original education throughout one's life).

Key words: professional mobility of teachers, professional competence, competence, adaptability, level of subjective control.

Отримано: 14.07.2011